

---

## Syyttäjän rangaistusvaatimuksen ja rikoksen rubrisoinnin merkitys ankkurina rangaistuksen mittaamisessa

---

Vesa Komulainen

”Judicial sentencing decisions should be guided by facts, not by chance”<sup>1</sup>

### TIIVISTELMÄ

”Kuvittele tilanne, jossa kaksi tuomaria antaisi erilaiset rangaistukset samasta rikoksesta tai sama tuomari tekisi erilaisen tuomion maanantaina kuin keskiviikkona tai ennen lounasta ja sen jälkeen.”<sup>2</sup>

Virheet päätöksenteossa johtuvat kognitiivisista vinoumista. Psykologiassa sillä tarkoitetaan taipumusta hahmottaa ja painottaa havaintoja tietyillä tavoilla, jotka voivat johtaa epäjohdonmukaisiin ratkaisuihin. Yksi tunnettu päätöksentekoharha on ns. ankkurointi-vaikutus. Kognitiivinen ankkurointivinouma, joka liittyy erityisesti numeroihin, on yleisesti tunnustettu kognitiivisessa psykologiassa.

Kyselytutkimuksen tarkoitus oli selvittää, miten syyttäjän rangaistusvaatimus tai rikoksen rubrisointi vaikuttavat ns. ankkurina tuomarin rangaistuksen mittaamista koskevaan ratkaisuun eräissä tavallisimmissa ja usein esille tulevissa rikoksissa.

Tutkimus osoitti, että ankkuroinnilla on kokeellisissa olosuhteissa merkittävä vaikutus tuomareiden päätöksentekoon kattavassa otoksessa suomalaisia tuomareita. Syyttäjän ankarampi rangaistusvaatimus ja rikoksen rubrisointi törkeäksi tekemuudoksi korottivat rangaistusta muutoin identtisissä tapauksissa. Tämä on tietääkseni ensimmäinen Suomessa tehty empiirinen tutkimus, jossa ankkuroinnin vaikutusta päätöksentekoon tutkitaan. Sen tulokset osoittavat, että samat päättelyvirheet koskevat niin suomalaisia kuin ulkomaisiakin päätöksentekijöitä.

---

<sup>1</sup> *Birte English, Thomas Mussweiler, Fritz Strack: Playing dice with criminal sentences, The Influence of irrelevant anchors on experts' judicial decision making, Personality and Social Psychology Bulletin, 2006, s. 188–200.*

<sup>2</sup> *Daniel Kahneman, Oliver Sibony ja Cass R. Sunstein: Noise, a flaw in human judgement, 2021.*

## 1 Johdanto

Oikeudellinen päätöksenteko perustuu selvitettyjen tosiasioiden huomioimiseen ennalta-arvattavalla ja yhdenmukaisella tavalla. Oikeudelliset päätökset perustuvat ihmisten tekemien muiden päätösten tavoin osaksi päätöksentekijän omaan käyttäytymiseen ja siihen vaikuttaviin asioihin. Kyse on siinä mielessä psykologiasta. Virheet päätöksenteossa johtuvat useasti kognitiivisista vinoumista. Psykologiassa sillä tarkoitetaan taipumusta hahmottaa ja painottaa havaintoja tietyillä tavoilla, jotka voivat johtaa epäjohtomukaisiin ratkaisuihin. Ihmisillä yleisesti on havaittu olevan tietynlaisissa asioissa taipumus tehdä johtopäätös nopeasti ns. intuitiolla ja painottaa tätä johtopäätöstä tukevia seikkoja.<sup>3</sup>

Tuomarit ovat kokeellisissa tutkimuksissa useammin todenneet vastaajan syylliseksi samoilla lähtökohtatiedoilla, jos vastaajalla on ollut rikosrekisteri. Näin oli tapahtunut, vaikka ennako-ohjeissa oli korostettu, ettei rikosrekisteriä tulisi käyttää syyllisyyttä tukevana seikkana. Tutkimuksessa osalle tuomareita oli annettu ennakkoinformaationa vastaajan rikosrekisteri ja toiselle osalle ei.<sup>4</sup>

Peräkkäisissä samankaltaisissa asioissa asian käsittelyn ajankohdalla ja ruokatauoilla on ollut selvä vaikutus asian lopputulokseen. Vastaajille kielteiseen ratkaisuun nähden laajempaa perustelua vaativa myönteinen ratkaisu on ollut selvästi todennäköisin aamuisin tai heti lounastauon jälkeen. Kahdeksan israelilaista tuomaria käytti kokonaisia työpäiviä ehdonalaisuuteen pyrkivien hakemusten tutkimiseen. Hakemuksista kokonaisuudessaan hyväksyttiin vain 35 % ns. peruspäätöksen ollessa kielteinen. Enemmän mentaalista ponnistelua vaativat hyväksyvät ratkaisut syntyivät pääosin aterioiden jälkeen, jolloin hyväksymisprosentti oli 65 %. Väsyneillä tuomareilla, joiden verensokeri on alhainen, näyttäisi olevan taipumus turvautua helpompaan peruspäätökseen.<sup>5</sup>

Todistelun yhteydessä kysymyksen yksittäisellä sanavalinnalla voi olla ratkaisevakin merkitys vastauksen sisältöön. Asiaa koskevassa tutkimuksessa esitettiin filmi auto-onnettomuudesta, jonka jälkeen osallistujille esitettiin kysymyksiä siinä esiintyneistä tapahtumista. ”Millä nopeudella autot ajoivat, kun ne paiskautuivat toisiinsa” aiheutti korkeampia nopeusarvioita verrattuna kysymyksiin, joissa paiskautua verbi oli korvattu esimerkiksi sanoilla töytäistä tai osua.<sup>6</sup>

Sormenjälkitutkimuksessa samasta näytteestä on eri taustatiedoilla saatu vastakkaiset tulokset saman tutkijan toimesta. Kuudelle sormenjälkitutkijalle esitettiin tutkimuksessa kah-

<sup>3</sup> Intuitiota on tiedostamaton tiedetty tieto, johon tukeudutaan todellisissa tilanteissa sitä tiedostamatta. Intuitiivisen tiedon vastakohta on tietoisien analysoivan ajatteluprosessin avulla saavutettu tieto. Yleisesti ks. *Daniel Kahneman: Thinking Fast and Slow*, 2001.

<sup>4</sup> *Anthony N. Doop & Hershi M. Kirshenbaum: Some empirical Evidence on the effect of the Canada Evidence Act Upon an Accused. Criminal Law Quarterly*, 1972, 15, ss. 88–96; *Eyal Peer & Eyal Gamliel: Heuristics and Biases in Judicial Decisions. Court review, The Journal of the American Judges Association*, Vol. 49, 2013, s. 114–119.

<sup>5</sup> *Shai Danziger, Jonathan Levav ja Liora Avnaim-Pesso: Extraneous factors in judicial decisions, Proceedings of The National Academy of Sciences of the United States of America*, 2011, s. 6889–6992. Tätä tutkimusta on myöhemmin arvosteltu ja osin puolustettu. On kuitenkin syytä ottaa huomioon, että verensokerin alhaisuus ja muut oikeusprosessin ulkopuoliset tekijät voivat joka tapauksessa vaikuttaa tuomareiden päätöksentekoon.

<sup>6</sup> *Elisabeth F. Loftus, E. & John C. Palmer: Reconstruction of automobile destruction, An example of interaction between language and memory, Journal of Verbal Learning and Verbal behavior*, 1974, s. 585–589.

deksan näytettä rikospaikalta ja rikoksesta epäillyn näyte. He eivät tienneet, että he olivat jo aiemmin tutkineet kyseiset näytteet ja luulivat tekevänsä tutkimusta rutiinitapauksesta. Niiden näytteiden, joihin liittyen tutkimuksessa oli lisäinformaationa todettu epäillyn olleen rikoksen tapahtuessa pidätettynä, sormenjäljen ja rikospaikalta otetun näytteen alun perin vastaavuutta osoittava tulos muuttui päinvastaiseksi 17 %:n osalta.<sup>7</sup>

Miksi näin tapahtuu? Kyse on heuristiikoista ja niistä johtuvista kognitiivisista vinoumisista. Heuristiikat tarkoittavat arkikokemukseen ja peukalosääntöihin perustuvia kognitiivisia ”oikoreittejä”, jotka yksinkertaistavat monimutkaisia kysymyksiä. Päätöksentekheuristiikkoja on lukuisia kuten saatavuusheuristiikka, edustavuusheuristiikka sekä mukauttaminen ja ankkurointi.<sup>8</sup>

Tässä kirjoituksessa keskitytään heuristiikoista ankkurointivaikutuksen merkitykseen rangaistuksen mittaamisessa. Asiaa lähestytään ensin teoreettiselta pohjalta. Sen jälkeen kyselytutkimuksen perusteella on selvitetty ankkuroitumisvaikutuksen merkitystä syyttäjän rangaistusvaatimuksen ja rikoksen rubrisoinnin osalta käräjätuomareiden keskuudessa.

### *1.1 Tuomioistuinmenettelystä*

Syyttäjälaitoksesta annetun lain 2 luvun 9 §:n mukaan syyttäjän tehtävänä on huolehtia rikosoikeudellisen vastuun toteuttamisesta hänen käsiteltävänä olevassa asiassa tasapuolisesti asianosaisten oikeusturvan ja yleisen edun edellyttämällä tavalla. Oikeudenkäyntiavustajan keskeisin tehtävä on puolestaan valvoa asiakkaansa etua ja oikeutta. Hänen tulee ennen muita toimia päämiehensä oikeudellisena neuvonantajana ja oikeudellisten etujen valvojana.<sup>9</sup> Tuomari toimii jutun ratkaisijan roolissa.

Rikosasiassa tuomioistuin saa tuomita vain siitä teosta, josta rangaistusta on vastaajalle vaadittu. Tuomioistuin ei ole sidottu rikosnimikkeeseen eikä lainkohtaan, jonka nojalla rangaistusta on vaadittu.<sup>10</sup> Rangaistus määrätään noudattaen rikoksesta säädettyä rangaistusasteikkoa. Rangaistusta määrittäessä on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys.<sup>11</sup> Tuomioistuin ei ole päätöstä tehdessään sidottu syyttäjän haastehakemuksesta ilmenevään tai istunnon yhteydessä esittämään rangaistusvaatimukseen eikä syyllisyyskysymyksen suhteen vastaajan tunnustukseen.

Suuri osa tavanomaisista rikosasioista käsitellään kirjallisessa menettelyssä tai muutoin ilman vastaajan läsnäoloa, jolloin vastaajan kannanottoa syyttäjän rangaistusvaatimukseen ei ole käytettävissä.

---

<sup>7</sup> *Saul M. Kassir, Itiel E. Dror, Jeff Kukucka*: The forensic confirmation bias, Problems, perspectives, and proposed solutions, *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 2013, s. 42–52. Itse asiassa tulos on muuttunut vain yhden tutkijan osalta (1/6).

<sup>8</sup> Ks. tarkemmin määritelmistä *Henna Marjosola*: Todistajankertomuksen luotettavuus, *Henkilötodistelun selvittäminen, vastaanottaminen ja arviointi oikeuspsykologisen tutkimuksen valossa*, 2021, s. 87–99; Yleisesti ks. *Daniel Kahneman, Oliver Sibony ja Cass R. Sunstein*: Noise, a flaw in human judgement.

<sup>9</sup> *Fredman, Markku*, Puolustajan Rooli: Rikoksesta epäillyn ja syytetytyn avustajan roolin kehitys Suomessa 1980-luvulta nykypäivään, Helsinki 2018, s. 9.

<sup>10</sup> Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11 luku 3 §.

<sup>11</sup> Rangaistusasteikosta ja rangaistuksen määräämisen lähtökohdista säädetään rikoslain 6 luvun 2 ja 3 §:ssä.

### 1.2 Intuitiivinen ja analyttinen ajattelu inhimillisen päätöksenteon taustalla

Psykologiassa on kuvattu ihmismielen kahta ajattelumuotoa, jossa päätelmät syntyvät kahden erilaisen kognitiivisen prosessoinnin tuloksena. Psykologi *Daniel Kahneman* käyttää näistä tiedon käsittelytavoista nimitystä systeemi 1 ja systeemi 2. Ensimmäiselle ajattelumallille ovat ominaisia nopeat, intuitiiviset reaktiot ja päätökset, jotka syntyvät vaivattomasti mutta voivat aiheuttaa helpommin virheitä. Systeemi 2 -ajattelumallin mukainen hidaskäyttö ja analysoiva ajattelu on kuormittavaa ja vaatii tietoista ponnistelua. Intuitioon perustuva järjestelmä toimii koko ajan automaattisesti ja ponnistelematta tuottaen ehdotuksia toiselle analysoivammalle järjestelmälle. Heuristiset peukalosäännöt ovat arkielämässä välttämättömiä, sillä kognitiivinen kapasiteettimme ei riitä kaikkien arkisten ratkaisujen yksityiskohtaiseen punnintaan. Oikeudellisissa päätelyissä heuristiset yksinkertaistukset voivat kuitenkin johtaa virheisiin. Tutkimukset ovat osoittaneet, että myös tuomarit voivat nojata päätöksenteossaan intuitiiviseen systeemi 1-ajatteluun, vaikka oikeudellisen päätöksenteon tulisi lähtökohtaisesti olla systeemi 2-ajattelumallin kaltaista hidasta ja harkitsevaa.<sup>12</sup>

### 1.3 Ankkurointi psykologisena ilmiönä

Yksi keskeinen tunnettu päätöksentekoon liittyvä heuristiikka on ns. ankkurointivaikutus. Ankkurointivirhe, joka liittyy erityisesti numeroihin, on yleisesti tunnustettu kognitiivisessa psykologiassa.<sup>13</sup>

Ankkurointivaikutusta on tutkittu klassisessa kokeessa, jossa pyöritettiin pyörää, missä oli numeroita väliltä 1–100 ja numero tuli tuolta väliltä täysin sattumanvaraisesti. Koehenkilöitä kysyttiin heidän nähtyään tuloksen, oliko YK:n jäsenten prosenttiosuus kaikista Afrikan maista suurempi vai pienempi kuin pyörän antama tulos. Lopuksi koehenkilöitä pyydettiin antamaan arvio YK:n jäsenten osuudesta kaikista Afrikan maista. Tutkimushavaintojen mukaan täysin sattumanvarainen luku vaikutti henkilöiden antamiin arvioihin. Pyörän luvun ollessa pieni, myös vastaus oli pienempi ja vastaavasti sen ollessa suuri myös arvot olivat suurempia.<sup>14</sup>

Ankkurointivaikutuksessa on kysymys päätöksenteon virheistä, jossa ihmismieli ensisikkin ankkuroituu eli kiinnittyy liikaa ensimmäiseen havaintoon, joka toimii jatkossa

<sup>12</sup> *Henna Marjosola* s. 88; *Kylie Burns*: Judges, ‘common sense’ and judicial cognition. *Griffith Law Review* 25(3), 2016, s. 319–351; Yleisesti ks. *Daniel Kahneman*: *Thinking, Fast and Slow* ja *Kahneman ym.*: *Noise, a flaw in human judgement*, 2021.

<sup>13</sup> Esimerkiksi oikeudellisiin ratkaisuihin liittyen ks. *Birte Englich, Thomas Mussweiler, Fritz Strack*: The last word in court, A Hidden disadvantage for the defense, *Law and Human Behavior*, Vol. 29, No 6. 2006, s. 705–722 sekä *Birte Englich ja Thomas Mussweiler*: Sentencing under Uncertainty, Anchoring effects in the courtroom, *Journal of Applied Social Psychology* 2001, 31, s. 1535–1551, joissa on tutkittu mitä puolustuksen asianajajan esittämä rangaistuskannanotto tai tuomarin määräämä rangaistus annetuissa olosuhteissa olisi. Ks. myös *Englich, Mussweiler, Strack*: Playing dice with criminal sentences; *Birte Englich*: Blind or Biased? Justitia’s susceptibility to anchoring effects in the courtroom based on given numerical representations, *Law & Policy*, Vol. 28, 2006, s. 497–514; *Bennett Mark W.*: Confronting cognitive “anchoring effect” and “blind spot” biases in federal sentencing, a modest solution for reforming a fundamental law, *Journal of Criminal Law & Criminology*, 2014, s. 489–534.

<sup>14</sup> *Tversky & Kahneman*: *Judgement under uncertainty, Heuristics and Biases*, Science. 1974.

päätöksenteon ankkurina siten, ettei lähtökohtahavainnosta poiketa kuin vähän. Kysymys on intuitioon perustuvasta älyllisestä oikotiestä, jolla on vahva taipumus ankkuroida ratkaisu numeeriseen ankkuriin. Toiseksi ankkuri vaikuttaa myös informaation arvioinnissa ja valikoitumiseen siten, että mieli vastaanottaa ympäristöstä ensisijaisesti informaatiota, joka vastaa ankkuria.<sup>15</sup> Lisäksi ankkuroitumista tapahtuu analyttisen ajattelun alaisena säätövaikutuksena. Ensin arvioidaan, onko annettu ankkuriarvo liian suuri tai pieni ja sen jälkeen siirretään omaa arviota kauemmaksi ankkurista. Tyypillisesti säätö päättyy kuitenkin enenaikaisesti.<sup>16</sup> Tässä mielessä kyseessä on muihin heuristiikoihin nähden hieman erilainen kognitiivinen prosessi, koska päätöksenteossa ovat mukana molemmat ajattelumallit.

Syyttäjän ankara rangaistusvaatimus voi johtaa siihen, että rangaistuksesta päätettäessä tuomarin mieleen tulevat helpommin ja nopeammin ankkurina toimivaa rangaistusvaatimusta tukevat seikat. Asiaa koskevassa tutkimuksessa osallistujille esitettiin myymälävarkaudesta koskevassa tapauksessa rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavia lausumia, joiden saattoi olettaa vaikuttavan rangaistusta korottavasti tai lieventävästi. Rangaistusta korottavia argumentteja olivat esimerkiksi aiempi rikollisuus, rikosten määrä ja toistuvuus sekä rikosten tekeminen koeajalla. Rangaistusta lieventäviä argumentteja olivat muun ohella vastaajan vähentynyt syyntakeisuus, hoitoon hakeutuminen ja kleptomania. Lisäksi osallistujille esitettiin muita lausumia, joilla ei ollut suurta merkitystä rangaistuksen mittaamisessa. Osallistujia manipuloitiin ankaralla ja lievällä rangaistusvaatimuksella samalla, kun vastaajien vastauksiin käyttämä aika mitattiin. Rangaistusta korottavat argumentit huomattiin nopeammin siinä ryhmässä, jolle oli annettu informaationa syyttäjän ankara rangaistusvaatimus. Rangaistusvaatimus, oli se sitten ankara tai lievä, ei vaikuttanut rangaistusta lieventävien seikkojen havaitsemiseen. Tutkimuksen mukaan tämä saattoi selittyä sillä, että negatiivisia seikkoja koskevalla informaatiolla on havaittu olevan suurempi painoarvo positiiviseen informaatioon verrattuna.<sup>17</sup>

Myös vaatimuksen esittämisyjärjestyksellä voi olla vaikutusta. Vastaajalla on pääsääntöisesti rikosasioissa ns. viimeinen sana.<sup>18</sup> Viimeksi esitetyllä rangaistusvaatimusta koskevalla kannanotolla voi olla tehokkain ankkurointivaikutus tuomioistuimen suuntaan. Ainakin sen voi olettaa heikentävän syyttäjän rangaistusvaatimuksesta itsestään seuraavaa ankkurointivaikutusta. Puolustuksen puheenvuorollakin on tosin vaara ankkuroitua sitä edeltävään syyttäjän kannanottoon.<sup>19</sup>

Ratkaisujen on tutkimuksissa havaittu seuraavan myös satunnaisesti valittuja osin irrelevantteja ankkuriarvoja. Lehdistöissä esitettyjen kannanottojen on todettu vaikuttavan samalla tavalla niin ammattilaisiin kuin maallikoihin rangaistusseuraamusta harkittaessa. Relevantteina ja vaikutuksellisin ankkureina voivat toimia myös kollegan tai puolison mielipide. Sama vaikutus on ollut sellaisellakin syyttäjän rangaistusvaatimuksella, jonka oli kerrottu

---

<sup>15</sup> *Kahneman*: Thinking Fast and Slow. Mieli yrittää parhaansa mukaan rakentaa maailman, jossa ankkuri on tosi luku. Kyse on assimilaatiosta. Assimilaatio on Jean Piaget'n luoma termi, joka tarkoittaa uusien käsitteiden lisäämistä yksilön olemassa olevaan sisäiseen malliin siten, että ankkuri on siinä järkevä ja tosi luku.

<sup>16</sup> *Kahneman*: Thinking Fast and Slow.

<sup>17</sup> *Englich, Mussweiler ja Strack*: Playing dice with criminal sentences sekä *Englich ja Mussweiler*: Sentencing under uncertainty, Anchoring effects in the courtroom.

<sup>18</sup> Seuraa in dubio pro reo -periaatteesta. Epäselvässä tapauksessa on tuomittava syytetyn eduksi, jos syyllisyydestä jää varteenotettava epäily.

<sup>19</sup> *Englich, Mussweiler, Strack*: The Last word in court, A Hidden disadvantage for the defense.

olevan sattumanvaraisesti valittu. Jopa nopan heittämisellä saavutetulla luvulla ennen tuomiosta päättämistä on havaittu olevan vaikutusta rangaistuksen mittaamisessa.<sup>20</sup> Satunnainen tai absurdikin ankkuriarvo voi vaikuttaa sille altistuneeseen, vaikka hän sen itsevarmasti kieltäisikin.<sup>21</sup>

Ankkurointivaikutuksen vahvuuteen liittyen on eräässä tutkimuksessa tutkittu myös mielialan ja asiantuntemuksen vaikutusta. Ankkurina toimi syyttäjän lievä tai ankara rangaistusvaatimus. Tutkimuksissa oli aiemmin havaittu, että hyvällä tuulella olevat tuomarit ovat alttiimpia epäasiallisille vaikutteille ja käsittelevät annettua informaatiota vähemmän perusteellisesti. Tuomareiden mieliala ei kuitenkaan vaikuttanut ankkurointivaikutuksen vahvuuteen. Tutkimustuloksen mukaan muilla kuin asiantuntijoilla positiivinen mieliala sen sijaan voi vähentää ankkurointivaikutusta. Hyvällä tuulella olevat maallikot määräsivät saman rangaistuksen riippumatta siitä, oliko heitä manipuloitu lievällä tai korkealla syyttäjän rangaistusvaatimuksella. Ankkurointivaikutus johtuu monimutkaisesta valikoivasta tiedon aktivoinnista. Ero maallikoiden ja asiantuntijoiden välillä voi johtua siitä, että asiantuntijoilla kuten tuomareilla tiedon käsittelyn ajatellaan olevan mielialasta riippumaton itsenäinen ajatteluprosessi.<sup>22</sup>

## 2 Menetelmä

Kyselyllä, joka tehtiin vuoden 2021 helmikuussa, kartoitettiin ankkurointi-ilmiön vaikutusta rangaistuksen mittaamisessa eräissä tavallisimmissa usein esille tulevista rikoksista. Riippumattomana muuttujana oli syyttäjän rangaistusvaatimus ja rikoksen rubrisointi ja riippuvana muuttujana tutkimukseen vastanneiden mittaama rangaistus.

Kyselyä tehtäessä hypoteesina oli kirjoituksen teoriaosuuden perusteella, että ankarampi syyttäjän rangaistusvaatimus ja kvalifioitu rikoksen rubrisointi vaikuttavat tuomittavan rangaistuksen mittaamisessa rangaistusta korottavasti.

### 2.1 Kyselyn toteuttamistapa

Kyselylomake ([www.e-lomake.fi](http://www.e-lomake.fi)) lähetettiin Tuomioistuinviraston toimesta linkkinä 17 käräjäoikeudelle.<sup>23</sup> Se oli suunnattu käräjätuomareille ja käräjänotaareille. Kyselyyn osallistuneita

---

<sup>20</sup> *Englich, Mussweiler ja Strack: Playing dice with criminal sentences.*

<sup>21</sup> *Kahneman: Thinking Fast and Slow.*

<sup>22</sup> *Birte Englich ja Kirsten Soder: Moody experts, How mood and expertise influence judgmental anchoring, Judgment and Decision Making, Vol. 4, No. 1, 2009, s. 41–50.*

<sup>23</sup> Tuomioistuinvirasto lähetti linkin kyselytutkimukseen seuraavalla saatteella: ”Hyvä vastaanottaja, Pyydämme jakamaan tämän kyselyn tuomioistuimenne tuomareille ja notaareille. Tuomioistuinvirasto pyrkii edistämään tutkimuksellisen tiedon keräämistä tuomioistuinten työhön liittyvistä kysymyksistä. Tämä tutkimus on osa käräjätuomari Vesa Komulaisen lopputyötä Åbo Akademin kahden vuoden pituisessa Oikeuspsykologian erikoistumiskoulutuksessa. Tutkimuksen tarkoituksena on empiirisesti selvittää rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavia seikkoja. Tutkimukseen osallistuminen on anonyymia ja kaikki vastaukset käsitellään luottamuksellisesti. Olisi hienoa, mikäli voisit käyttää hetken tutkimukseen vastaamiseksi. Kysely on avoinna 10.2.2021–26.2.2021. Oheisen linkin avattuasi saat lisätietoja tutkimuksesta ja sen sisällöstä.”

pyydettiin lähtökohtatietona ilmoittamaan virkakokemuksensa. Muutoin kyselyyn vastattiin nimettömänä.

Kyselylomaketta oli kaksi versiota. Puolelle osaa käräjätuomareista/notaareista lähetettiin lomake A ja toiselle puolelle lomake B.<sup>24</sup>

Ryhmät olivat seuraavat:

RYHMÄ A	RYHMÄ B
Itä-Uudenmaan KO	Länsi-Uudenmaan KO
Varsinais-Suomen KO	Pirkanmaan KO
Etelä-Karjalan KO	Kymenlaakson KO
Etelä-Pohjanmaan KO	Satakunnan KO
Päijät-Hämeen KO	Kanta-Hämeen KO
Keski-Suomen KO	Pohjois-Savon KO
Pohjois-Karjalan KO	Etelä-Savon KO
Lapin KO	Helsingin KO
Oulun KO	

Osallistujia pyydettiin määrittämään rangaistus annetuissa kolmessa esimerkkitapauksessa. Teonkuvaus molemmissa lomakkeissa oli kaikissa tapauksissa identtinen. Lomakkeet poikkesivat toisistaan ainoastaan syyttäjän rangaistusvaatimuksen ja rikoksen rubrisoinnin osalta.

Vastauksia saatiin 39 kpl ryhmässä A ja 34 kpl ryhmässä B eli yhteensä 73 kpl. Vastanneista notaareja oli 10 kpl.

Ensimmäisessä tapauksessa, joka koski törkeää rattijuopumusta, numeerisena ankkurina toimi syyttäjän rangaistusvaatimus normaalin rangaistuskäytännön asettamissa rajoissa. Ryhmässä A syyttäjä vaati samasta teosta 30 päivän vankeusrangaistusta ja ryhmässä B 45 päivän rangaistusta.

Toisessa liikenteen vaarantamista koskevassa tapauksessa rikosnimike oli ryhmässä A törkeä tekemuoto ja ryhmässä B perusmuotoinen liikenneturvallisuuden vaarantaminen.

Kolmannessa näpistystä koskevassa tapauksessa syyttäjän rangaistusvaatimus poikkesi huomattavan paljon ollen 10 päiväsakkoa ryhmässä A ja 100 päiväsakkoa ryhmässä B.

Kyselyyn vastanneiden antamista rangaistuksista on raportoitu kummassakin ryhmässä laskennallinen keskiarvo ja rangaistusten vaihteluväli annetuissa kolmessa tapauksessa. Näistä seikoista voidaan päätellä ankkuroitumisen voimakkuutta kuvaava ns. ankkuroitumisindeksi.<sup>25</sup> Vastaukset on analysoitu t-testiä käyttäen sen päättelemiseksi, kuinka todennäköistä on, että erot ryhmien välillä johtuisivat sattumasta eivätkä tutkimuksen manipulaatiosta.

---

<sup>24</sup> Kyselyä ei ole lähetetty satunnaisotannalla tuomareille, vaan se on lähetetty tuomioistuimille ja edelleen jaettavaksi tuomareille. Sen takia ei ole tarkempaa tietoa siitä, millä perusteella kyselyyn vastanneet tuomarit ovat valikoituneet. Vastaajia pyydettiin mainitsemaan virkaikänsä 5 vuoden välein. Vastaajien sukupuolta ja nykyistä työtehtävää, esimerkiksi erikoistumisalaa, ei kysytty. Ankkuroitumisen kannalta merkityksellisin tutkittavan taustatieto oli tuomarin rooli. Ryhmät A ja B yhdessä kattoivat pääosan Suomen käräjäoikeuksista. Ne olivat yleisellä tasolla kooltaan ja sijainniltaan toisiinsa nähden verrannollisia. Oletuksena oli taustatekijöiden vaikutuksen tasoittuminen kahdessa isossa ryhmässä, eikä vertailua käräjäoikeuksien kesken ole tehty.

<sup>25</sup> Ankkuroitumisindeksi saadaan vertaamalla kahden ryhmän eri ankkuriarvoihin perustuvien vastauksien keskiarvon erotusta ankkuriarvojen erotukseen. Ankkuroitumisen mitta olisi 100 prosenttia, jos vastaukset

### 3 Tulokset

#### *Tapaus 1*

Törkeää rattijuopumusta koskevassa tapauksessa numeerisena ankkurina toimi syyttäjän rangaistusvaatimus, joka oli normaalin rangaistuskäytännön rajoissa 30 päivää vankeutta ryhmässä A ja 45 päivää ryhmässä B.

Ryhmässä A pienin tuomittu vankeusrangaistus oli 20 päivää vankeutta ja suurin 60 päivää vankeutta. Vankeusrangaistusten keskiarvo oli 32,8 päivää vankeutta. Kaksi vastaajista olisi tuominnut sakkorangaistuksen.

Ryhmässä B pienin tuomittu vankeusrangaistus oli 30 päivää vankeutta ja suurin 60 päivää vankeutta. Vankeusrangaistusten keskiarvo oli 40,1 päivää vankeutta.

Ankkuroitumisindeksi, joka laskettiin A ja B ryhmän vastausten keskiarvon erotuksen suhteena ankkuriarvojen erotukseen oli 48,7 %  $[(40,1-32,8):(45-30)]$ . Syyttäjän rangaistusvaatimuksella on ollut tutkimushypoteesin perusteella odotettu ja huomattava merkitys.

#### *Tapaus 2*

Törkeää liikenneturvallisuuden vaarantamista/liikenneturvallisuuden vaarantamista koskevassa tapauksessa ankkurina toimi rikoksen rubrisointi. Molemmille ryhmille lähetettiin identtinen teonkuvaus siten, että ryhmällä A rikosnimike oli kvalifioitu ja ryhmällä B oli perusmuotoinen tekemuoto.

Ryhmässä A pienin tuomittu sakkorangaistus oli 25 päiväsakkoa ja suurin 85 päiväsakkoa. Sakkorangaistusten keskiarvo oli 46,8 päiväsakkoa.

Ryhmässä B pienin tuomittu sakkorangaistus oli 25 päiväsakkoa ja suurin 60 päiväsakkoa. Sakkorangaistusten keskiarvo oli 33,6 päiväsakkoa.

Saman teonkuvauksen otsikointi kvalifioiduksi tekemuodoksi on korottanut annettua rangaistusta noin 13 päiväsakkoa eli noin 39 %.<sup>26</sup>

#### *Tapaus 3*

Näpistästä koskevassa tapauksessa annetut syyttäjän rangaistusvaatimuksen muodossa annetut ankkuriarvot poikkesivat huomattavan paljon toisistaan. Ryhmässä A syyttäjän rangaistusvaatimus oli 10 päiväsakkoa ja 100 päiväsakkoa ryhmässä B.

Ryhmässä A pienin tuomittu sakkorangaistus oli 8 päiväsakkoa ja suurin 16 päiväsakkoa. Sakkorangaistusten keskiarvo oli 11,3 päiväsakkoa.

Ryhmässä B pienin tuomittu sakkorangaistus oli 10 päiväsakkoa ja suurin 20 päiväsakkoa. Sakkorangaistusten keskiarvo oli 13,3 päiväsakkoa.

---

vastaavat täysin annettua ankkurin arvoa ja nolla, mikäli ankkuria ei lainkaan huomioitaisi. Näin olisi, jos molempien ryhmien vastausten keskiarvo olisi samanlainen huolimatta eri ankkuriarvoista.

<sup>26</sup>Törkeän liikenneturvallisuuden vaarantamisen minimirangaistus on 30 päiväsakkoa. Tapauksessa henkilöautoa oli kuljetettu 145 km/h nopeudella nopeusrajoituksen ollessa 100 km/h. Normaalin rangaistuskäytännön mukainen vähimmäisseuraamus ko. ylinopeudesta on olosuhteista riippuen 30 päiväsakon tuntumassa. Rangaistusminimin ei siten pitäisi vaikuttaa merkittävästi tutkimustulokseen.

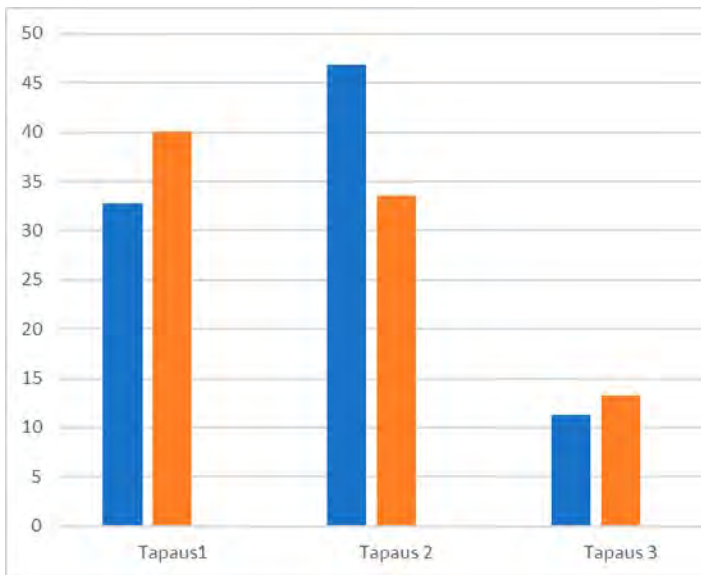


Ankkuroitumisindeksi, joka laskettiin A ja B ryhmän vastausten keskiarvon erotuksen suhteena ankkuriarvojen erotukseen oli vain 2 %  $[(13-11):(100-10)]$ . Asiantuntevan tuomarin selvästi perusteettoman suureksi havaitsemalla rangaistusvaatimuksella on vain hyvin pieni ankkuroitumisvaikutus. Rangaistus oli kuitenkin keskiarvoltaan hieman suurempi ylisuuren ankkurin ryhmässä B. Myös ankarin rangaistus oli 4 päiväsakkoa suurempi ryhmässä B.

#### Virka-ikä

Virkaikä ei näyttänyt vaikuttavan tuloksiin. Otos eri virkaikäryhmissä oli kuitenkin sen verran pieni, ettei merkitseviä analyysejä pystytty tekemään.<sup>27</sup>

**Kuvio 1** Ryhmä A (vasemmalla) ja ryhmä B (oikealla) keskiarvot annetuista rangaistuksista kolmessa eri tapauksessa



1. tapauksessa ankkurina oli syyttäjän vaatima seuraamus 30 päivää vankeutta ryhmällä A (vasemmalla) ja 45 päivää vankeutta ryhmällä B (oikealla). Rangaistus päivinä vankeutta.
2. tapauksessa ankkurina oli rikoksen rubriikkina ryhmällä A (vasemmalla) törkeä liikenneturvallisuuden vaarantaminen ja ryhmällä B (oikealla) perusmuotoinen liikenneturvallisuuden vaarantaminen. Rangaistus päiväsakkoina.
3. tapauksessa ankkurina oli syyttäjän vaatima seuraamus 10 päiväsakkoa ryhmällä A (vasemmalla) ja 100 päiväsakkoa ryhmällä B (oikealla). Rangaistus päiväsakkoina.

<sup>27</sup> Ulkomaisissa tutkimuksissa kokemuksen ei ole havaittu vähentävän ankkuroitumista. Ks. esim. *Englich, Mussweiler, Strack: Playing dice with criminal sentences.*

**Taulukko 1** Mitattujen rangaistusten keskiarvot tapauksittain ja ryhmittäin, sekä ryhmien keskiarvojen erojen tilastollinen merkitsevyys laskettuna t-testillä.

Keskiarvo	Tapaus 1	Tapaus 2	Tapaus 3
Ryhmä A	32,8	46,8	11,3
Ryhmä B	40,1	33,6	13,3
Keskiarvojen eron tilastollinen merkitsevyys	p = 0,0000205	p = 0,00000915	p = 0,001627

### Tilastollinen merkittävyys

On erittäin epätodennäköistä, että näkisimme toteutuneen jakauman otantaan liittyvän satuman vuoksi tilanteessa, jossa vastausten keskiarvot olisivat todellisuudessa olleet ryhmissä A ja B samat (kaikkien kolmen tapauksen t-testin p-arvo <0,01). Tämän perusteella kyselyn tulokset ovat tilastollisesti merkittäviä. Lisäksi on huomattava, että molemmissa ryhmissä oli ns. rangaistusta korottavia ankkureita eli ryhmässä A rikoksen rubriikki tapauksessa 2 ja ryhmässä B ankarampi syyttäjän rangaistusvaatimus tapauksissa 1 ja 3. Tästä voidaan päätellä, että erot vastauksissa johtuvat ankkureista eikä ryhmäjoista.

## 4 Johtopäätökset ja suositukset

Tutkimus osoitti, että ankkuroinnilla oli ainakin kokeellisissa olosuhteissa merkittävä vaikutus tuomareiden päätöksentekoon kattavassa otoksessa suomalaisia tuomareita.<sup>28</sup> Tämä on tietääkseni ensimmäinen Suomessa tehty empiirinen tutkimus, jossa ankkuroinnin vaikutusta päätöksentekoon tutkitaan. Sen tulokset osoittavat, että samat päättelyvirheet koskevat niin suomalaisia kuin ulkomaisiakin päätöksentekijöitä, kuten muissa maissa tehdyt tutkimukset osoittavat.<sup>29</sup> Todellisessa tuomitsemistoiminnassa kyselytutkimuksen kaltaista asetelmaa eli ankkuria lukuun ottamatta identtisiä tapauksia koskevien tuomioiden vertailua lienee hyvin vaikea toteuttaa.<sup>30</sup>

Ankkuroitumisvaikutusta tapahtuu, vaikka ilmiöstä oltaisiin tietoisia ja siitä olisi nimenomaisesti varoitettu. Tämä ei sikäli yllätä, koska näiden päätöksentekoharjojen tiedetään olevan yleisellä tasolla tyypillisiä ihmisille.<sup>31</sup>

Koska oikeudellisen päätöksen tulisi perustua annettuihin tosiseikkoihin, tulee ankkuroitumisvaikutusta yrittää vastustaa oikeudellisessa päätöksenteossa. Se onnistunee parhaiten tiedostamalla ko. psykologinen ilmiö ja saattamalla ilmiön olemassaolo laajempaan tietoi-

<sup>28</sup> Suomen oikeuslaitoksessa työskentelevien käräjätuomareiden kokonaismäärä on 480. Kyselyyn osallistui 13,12 % kaikista Suomen käräjätuomareista, mitä voidaan pitää hyvänä osallistumisprosenttina.

<sup>29</sup> Esimerkiksi *English ja Mussweiler*: Sentencing under uncertainty, Anchoring effects in the courtroom.

<sup>30</sup> Ankkuroitumis-ilmiön olemassaolo ja sen vahva vaikutus päätöksentekoon on joka tapauksessa lukuisissa tutkimuksissa laajasti tunnistettu, ks. tältä osin alaviite 13 ja siinä mainitut lähteet.

<sup>31</sup> *Kahneman*: Thinking Fast and Slow.

suuteen. Tuomioistuinviraston laatimat rangaistussuositukset tyyppitapauksissa saattaisivat olla toimiva vaihtoehto.<sup>32</sup>

Yksi keino torjua ankkuroitumisvaikutusta on tunnistaa ankkurit ja pyrkiä ajattelemaan niiden osalta tarkoituksellisesti päinvastoin.<sup>33</sup> Tämä tapahtuu viime kädessä perustelujen laatimisen yhteydessä. Syyttäjän ankara rangaistusvaatimus voi aiemmin todetulla tavalla johtaa siihen, että rangaistuksesta päätettäessä tuomarin mieleen tulevat helpommin ja nopeammin ankkurina toimivaa rangaistusvaatimusta tukevat seikat. Ratkaisun laatimisen yhteydessä pro & contra -tyyppinen perustelutapa, jossa ankkurin vaikutuksesta heti mieleen tulevien perustelujen lisäksi aktiivisesti tuotaisiin esille vastaperusteluja, voisi olla toimiva.<sup>34</sup> Perusteluvollisuutta yleisissä tuomioistuimissa koskevat säännökset ovat oikeudenkäymiskaaren 24:4 § ja laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11:4.2 §. Niissä on säädetty ne seikat, jotka tuomion perusteluista tulee ainakin ilmetä. Tuomarille jää perustelujen tarkemman sisällön osalta vapauksia. Ankkuroitumisvaikutusta koskien myös rangaistuksen määrä tulisi joko perustella tai käydä asia ainakin systemaattisesti mielessään läpi ratkaisua tehtäessä.<sup>35</sup>

Kyselytutkimus tehtiin osana Åbo Akademin kahden vuoden pituista oikeuspsykologian erikoistutkimuskoulutuksen lopputyötä. Tutkimuksen tarkoitus oli selvittää, miten syyttäjän rangaistusvaatimus tai rikoksen rubrisointi vaikuttaa tuomarin rangaistuksen mittaamista koskevaan ratkaisuun. Tutkimukseen osallistuminen oli anonyymiä ja kaikki vastaukset käsiteltiin luottamuksellisesti.

---

<sup>32</sup> Tämä voi olla ongelma tuomioistuimen riippumattomuuden näkökulmasta. Kuitenkin esimerkiksi arvioon perustuvissa vahingonkorvauslain 5 luvun mukaisissa aineettomia vahinkoja koskevissa korvauksissa henkilövahinkolautakunnan suositukset yhtenäistävät korvaustasoa. Henkilövahingon korvaamista koskevien säännösten uudistamiseen johtaneessa hallituksen esityksessä (HE 167/2003 vp s. 41) on korostettu korvauskäytännön yhdenmukaisuuden tärkeyttä. Ks. myös KKO:2016:77.

<sup>33</sup> *Kahneman: Thinking Fast and Slow.*

<sup>34</sup> *Jyrki Virolainen ja Petri Martikainen: Pro & contra – Tuomion perustelemisen keskeisiä kysymyksiä, 2003, s. 121–127.*

<sup>35</sup> Forensic Psychologist, researcher *Tom Pakkanen*: ”Mitä olisi pitänyt tehdä, esimerkiksi, että tutkimuksen tapausten ankkurit eivät olisi vaikuttaneet yhtä paljon? Asiasta voitaisiin tehdä jatkotutkimusta, jossa yhdelle ryhmälle annetaan ankkurointivaikutusta vähentäväksi tarkoitettu ohje ja toiselle ei, jonka jälkeen ryhmien vastauksia verrattaisiin.”